УДК 304/316.75+32.019.5
ORCID 0000-0003-4523-7557

DOI: <https://doi.org/10.37627/2311-9489-18-2020-2.37-54>

ЄВРОПА ЯК ОБ'ЄКТ БАЖАННЯ: УКРАЇНА МІЖ «ПСИХОЛОГІЧНОЮ ЄВРОПОЮ» ТА «МЕНТАЛЬНИМ СОВКОМ»¹

Корабльова

Валерія Миколаївна

докторка філософських наук,
доцентка, старша наукова
співробітниця Карлового
університету, м. Прага (Чехія),
запрошена лекторка Гісенського
університету ім. Юстуса Лібіха,
м. Гісен (Німеччина)
valery.korabljova@gmail.com

Кораблева

Валерія Николаевна

доктор философских наук, доцент,
старший научный сотрудник
Карлового университета,
г. Прага (Чехия), приглашенный
лектор Гиссенского университета
им. Юстуса Либиха,
г. Гиссен (Германия)
valery.korabljova@gmail.com

Valeria Korablyova

Doctor Habilitatus in Philosophy,
Associate Professor,
Senior Research Fellow at Charles
University, Prague (Czech Republic),
visiting professor at Justus Liebig
University Giessen,
Giessen (Germany)
valery.korabljova@gmail.com

Анотація. Метою статті є дослідити ідею Європи в українському національному уявленні та її кореляти в поведінкових моделях сучасних українців. Концептуальне напруження створюється між уявним «Ми» (афірмативним «Україна — це Європа») та реальним «Ми», укоріненим у радянських практиках і ментальних настановах. Вирізняються основні актори, які артикують концепт Європи: політичні еліти/«урядовці»; культурні еліти/«інтелектуали»; громадянське суспільство/«активісти»; пересічні громадяни/«електорат».

Розвідкою доводиться, що для більшості українців Європа не є цінністю-в-собі; це порожній позначник із варіативним змістом, що визначається різними порядками денними. Для українських політиків декларативна євроінтеграція є геополітичним інструментом отримання престижу/визнання і захисної парасольки ЄС без внутрішніх реформ за європейською моделлю. Для культурних еліт «Європа» постає «цивілізаційним стандартом», що задає рамки пошуків національної автентичності. На рівні фасадного дискурсу стверджується іманентна європейськість української культури, у залаштунковому — брак (само)визнання проявляється через симптом «більш європейської, ніж Європа». Спроби «через Європу віднайти себе» доповнюються прагненням «через віднайдення себе врятувати Європу». Для громадян «Європа» є шляхом до добробуту («будувати Європу вдома»); втім, змістовне наповнення лишається розмитим. Розгортається боротьба між стейкхолдерами захопленої держави та громадськими активістами за наріжні сенси й принципи та довіру пересічних громадян як політичний ресурс.

Ключові слова: символічна Європа, європеїзація, фасадний дискурс, залаштунковий дискурс, інструментальна цінність, ментальні настанови, етатизм, патерналізм.

Ми шукали Європу, а знайшли Україну.

Постановка проблеми. Це дослідження розпочинається цитатою невідомого автора, яка перетворилася на міфологему, пройшовши шлях від «народної мудрості» з Майдану (Привалко, 2017, с. 654; Гетьманчук, 2014; Onuka & DachDaughters, 2015) до урядових настанов щодо святкування Дня гідності та свободи (Шукаючи Європу, 2015; День гідності, 2018; Тематичний вечір, 2018) і пісень (Sevastyanov & TaRuta, 2015), що кодифікують нові смисли, довкола яких має гуртуватися нова українська спільнота. Пропонуємо проблематизувати

це твердження як таке, що не фіксує об'єктивної реальності, а функціонує на декількох рівнях: як перформативний акт, воно утверджує реальність «європейської України»; як політичний троп, воно раціоналізує пост-фактум самий стихійний рух Майдану та, більш конкретно, зсув порядку денного від євроінтеграції до націєтворення. Нарешті, на глибинному рівні воно є лаканівським симптомом, що позначає витіснену травму невизнання з боку значущих Інших та вказує на символічну Європу як об'єкт бажання.

Мета статті — простежити генеалогію ідеї Європи в українському національному уявному та її кореляти в поведінкових моделях сучасних українців. Основне концептуальне напруження створюється між уявним «Ми» (афірмативним «Україна — це Європа») та реальним «Ми», суттєво вкоріненим у радянських практиках і ментальних настановах. Стрижневу лінію розгляду складає конкретне наповнення ідеї «європейськості» як іманентної риси «українськості» та флуктуації її значущості для національної (само) ідентифікації. У рамках цього підходу методологічно важливим є розрізнення таких основних акторів, які артикують концепт Європи: політичні еліти/«урядовці»; культурні еліти/«інтелектуали»; громадянське суспільство/«активісти»; пересічні громадяни/«електорат». Дискурсивні ігри із порожнім позначником «Європи» зазвичай інструменталізують останню як засіб досягнення інших, зовнішніх щодо неї цілей.

Майдан 2013–14 років, запущений відмовою уряду Миколи Азарова підписати Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, з-поміж іншого спровокував нову хвилю інтересу до значення ідеї Європи та європейськості в українському контексті. Серед важливих нещодавніх досліджень варто відзначити публікації Володимира Єрмоленка (2010; Yermolenko, 2014; Yermolenko, 2019), Надії Трач (2014), Ендрю Вілсона (2015), Ярослави Приходи (2005), у ширшому контексті — Анатолія Ахутіна (2015) та низку перекладів видавництва «Дух і Літера» (Йоас та Вігандт, 2014). Усі зазначені дослідники відзначають семантичну нетотожність символічної «Європи» та реального ЄС, по-різному витлумачуючи їхню кореляцію, а також змістовну неоднорідність концепту Європи в українському дискурсі — від префікса «євро-» у значенні модерного, прогресивного (євроремонт)

до «європейських цінностей» як спільного знаменника «цивілізації» (толерантність, права людини, добробут, політичні та економічні свободи тощо). Найбільшого резонансу набуло накладання такої проблематики на різні лінії розламу — концепти «двох Європ» (Yermolenko, 2014) та «двох Україн» (Рябчук, 2003; Рябчук, 2019). Єрмоленко тематизує «стару» / «протестантську» / «західну» Європу як «Європу правил», а «нову» / «католицьку» й «православну» / «східну» як «Європу віри», що, однак, потребують одна одної для збереження Європи як такої. Так, метафоричний Берлінський мур, що останнім часом відновився в європейському академічному й публічному дискурсах як нездоланий вододіл між уявними Заходом і Сходом, витлумачується дослідником як місток, який варто будувати й підтримувати. Рябчук же, працюючи із внутрішніми поділами в Україні, витлумачує їх ідеаціонально — як конкуруючі моделі «Україн», європейську й (пост)радянську, за чого це не протистояння майбутнього й минулого, а різні бачення проєктів майбутнього. Окремо варто відзначити контекстуально подібні «пошуки Європи в собі» в країнах-сусідах, насамперед, у країнах Балтії та Вишеградської четвірки, а також «нової Східної Європи» — Грузії й Молдови.

Політичні еліти: ЄС як геополітична парасолька, або європеїзація назовні

Розвиток України після 1991 року часто осмислюється політологами як циклічний або маятниковий рух — від прозахідних до проросійських настроїв і назад, від нарощення авторитарних тенденцій до демократизації і назад. Відповідно, і популярність європейського шляху для України потрактовується як сезонна. Це вдало схоплене в жарті, цитованому (знову анонімно!) в книзі американських політологів: «Навесні Україна тягнеться до Заходу, а восени до Сходу» (Stepan, Linz, & Yadav, 2011, p. 179). Незважаючи на очевидний натяк на російську газову політику, тут є й дещо інше: натуралізація мінливості геополітичних орієнтацій українців через пов'язування їх з циклами природи. Імплікації зрозумілі — іншування тубільців, близьких до природи й далеких від сталих цивілізаційних преференцій, і, відповідно, ненадійність їх як стратегічних партнерів. Щоправда, Пол д'Аньєрі вважає це стратегічною хитрістю українських урядовців, такою собі «силою безсилим»:

«Слабкість української держави забезпечує сильну позицію в міжнародних торгах (...) обмеження, створені внутрішніми політичними обставинами, можуть бути використані як джерело сили в міжнародних перемовинах, оскільки вони збільшують правдоподібність відмови від подальших поступок» (D'Anieri, 2012, p. 454).

Ендрю Вілсон і Ніку Попеску називають країни-сателіти колишнього радянського блоку «колективним Тіто» (2009, p. 25): не маючи власних ресурсів для обстоювання незалежної зовнішньої політики, вони намагаються виграти якнайбільше переваг від протистояння великих гравців. Справді, у поточному протистоянні євроатлантичного світу й Росії геополітично «малим країнам», затиснутим у лещата протилежних умовностей (conditionality), залишається або приставати на пропозиції сильнішого (to bandwagon), або балансувати в пошуках «вікон можливостей». Цікаво, що, збільшуючи перспективу до світової шахівниці, Росія може витлумачуватися як подібний «Тіто», якому бракує ресурсів, тож Кремль використовує на власну користь протистояння Заходу, який намагається втримати власну гегемонію, та Сходу, насамперед, Китаю, який стрімко нарощує свої позиції. У нещодавній книзі про Путіна Марк Галеотті (2019) називає зовнішню політику Кремля *політичним дзюдо* — жодних правил, жодної передвизначеної стратегії, де головний трюк — використовувати силу супротивника проти нього самого.

Отже, якщо вийти за межі циклічної моделі, де умовні «Захід» і «Схід» України по черзі обирають то — умовно — «проевропейських» (Кравчук, Ющенко, Порошенко), то «проросійських» президентів (Кучма, Янукович, Зеленський), стає можливою альтернативна інтерпретація геополітичних преференцій український урядовців. Насамперед, впадає в око наступність у пострадянській зовнішній політиці України: незважаючи на передвиборні гасла й програми (які можуть бути й умовно прозахідними, і на позір проросійськими), дії політиків після обрання тяжіють до «серединної лінії», здебільшого вимушеної, зумовленої зовнішніми обставинами. Так, Леонід Кучма, який позиціонував себе як кандидата російськомовного прагматичного Сходу, після обрання — замість обіцяного впровадження російської як другої дер-

жавної мови — видав під власним іменем книгу із промовистою назвою «Україна — не Росія» (2004). Натомість, Віктор Ющенко, який прийшов до влади на хвилі масових протестів проти антидемократичних тенденцій, хоча й відзначився активною антирадянською історичною політикою, у практичній (не символічній площині) був вимушений досягати домовленостей із Кремлем.

Фактично всі українські президенти дотримувалися стратегії балансування поміж Заходом і Росією. Їхні дії мали здебільшого реактивний характер, постаючи відповіддю на дії зовнішніх гравців. Усупереч поширюваному російськими медіями переконанню про агресивні дії ЄС і США на теренах України, остання переважно була в зоні низької пріоритетності зазначених країн. Український напрям їхньої зовнішньої політики переважно визначався через стосунки із Кремлем. За цього відносини умовного Заходу та Росії не завжди носили антагоністичний характер, але саме конфліктні періоди створювали «вікна можливостей» для українських урядовців. Початок 1990-х років позначився консолідованими діями великих гравців, спрямованими на відмову України від ядерного потенціалу. Є підстави припускати, що наразі розпочинається новий період «великого консенсусу», замирення із Росією перед обличчям «більших загроз». За такого сценарію розвитку подій, коридор маневрів для автономної зовнішньої політики України фактично схлопується.

Саме Україна в стосунках з ЄС була та є стороною, що вимагає глибшої інтеграції, у той час як Брюссель постійно грає на пониження, наголошуючи відсутність реальних перспектив членства для країни в ЄС. Ще в червні 1994 року Україна першою з держав СНД підписала Угоду про партнерство й співробітництво з ЄС, яке, утім, було ратифіковане чотири роки потому. На той час Президент Кучма видав наказ «Стратегія інтеграції з Європейським Союзом», сигналізуючи про збільшені зовнішньополітичні амбіції країни. 2004 року відбулася потужна хвиля розширення ЄС на Схід, коли одразу вісім країн колишнього радянського блоку, за участі сусідньої Польщі, стали країнами-членами ЄС. Після подій Помаранчевої революції в українському суспільстві та в українському політикумі були очікування перспектив членства для України. Натомість, було сформульовано політику європейського сусідства (ENP), якою визначалися

загальні стратегії і пріоритети щодо таких культурно, географічно й історично відмінних країн, як Алжир та Ізраїль, Туніс і Сирія, Азербайджан і Україна тощо. І навіть після виокремлення стратегії Східного Партнерства (2008 рік), сфокусованої на країнах колишнього Радянського Союзу, ані специфіка української ситуації, ані важливість країни як найбільшої (і, ймовірно, геополітично найважливішої) держави Східного Партнерства не було наголошено та враховано.

За влучним висловом Вілсона й Попеску,

«поки Європа здебільшого самовдоволено не робила нічого, покладаючись на те, що Карл Більдт називає «магнетизмом» європейської моделі, Росія — яка зазвичай не вважається особливо вправною у використанні м'якої сили (soft power) — опанувала владу як стимулів, так і примусів» (2009, с. 27).

Принаймні з часів Помаранчевої революції 2004 року, яку кремлівські політтехнологи називають «вельми корисною катастрофою для Росії» (там само, с. 29), у пострадянському регіоні нарощувалися спецоперації щодо дискредитації європейського проекту та збільшення привабливості панслов'янського братерства (Магда, 2015). У той час як ЄС продовжував дотримуватися технократичної стратегії «розширення-лайт», або співпраці без перспектив членства, не просто не зважаючи на іміджеві втрати ЄС, але й, навпаки, повсякчас придушуючи сподівання на дійсний вступ до ЄС. Разючий розрив у підходах контрагентів полягає у ситуації активного інтересу Росії в регіоні та Україні проти, з одного боку, незацікавленості Заходу в цілому та ігнорування де-факто стратегічної конкуренції «м'яких сил», з іншого.

Варто зауважити, що всі Президенти України (разом з Віктором Януковичем) декларували європейський вектор розвитку України як стратегічний пріоритет, і нещодавно це було закріплене в Конституції. Водночас, кожен з них зробив разуче мало для приведення національних систем до відповідності із європейськими вимогами. Тут наочна *невідповідність порядків денних*: для українських політиків євроінтеграція є геополітичним питанням, що не має відображатися на внутрішній політиці; натомість, представники Брюсселя наголошують на важливості економічної співпраці та при-

йняття європейських норм *acquis communautaire*. Спрощуючи, можна зазначити, що зближення із ЄС має два ключові аспекти, за баченням українських урядовців: *престиж/визнання* — увійти в елітний клуб обраних країн; *захисна парасолька* — дистанціювання від Росії, необхідне для здобуття чи збереження автономії. Водночас внутрішні реформи за європейською моделлю часто розглядаються як небажані, адже прозорість і підзвітність влади може підважити наявну систему патрон-клієнтських відносин, що зберігає політичну владу чинних урядовців і гарантує фінансові потоки для регіональних кланів, які стоять за ними.

Підсумовуючи, варто наголосити, що наріжним пріоритетом українських урядовців є збереження власної влади та чинної системи, що забезпечує збагачення за рахунок приватизації держави. За цих умов *декларативна євроінтеграція* постає ефективним важелем стримування надто агресивних дій Кремля, що підважують автономію української влади. Натомість, проголошення «руху до Європи» як стратегічного пріоритету розвитку України обмежене сферою зовнішньої політики, що не має впливати на внутрішні реформи. Подібний вибіркового підхід, або євроінтеграція «а-ля карт», добре накладається на (пост)радянську *політичну культуру фасадних змін, Потьомкінської політики* (Holmes, 2002). Її ідеологічним локусом є зазор, розщелина, що є більш формативною, аніж конкретний зміст будь-якої проголошеної ідеології — чи то європеїзація, чи націоналізм, «самодержавіє» чи діджиталізація.

Культурні еліти: «украдений Захід» і «святіші від Папи»

Від витоків руху за самовизначення України претензії на її іманентну «європейскість» слугували символічним інструментом емансипації від Росії. Структура національного дискурсу визначається протиставленням «Європи» (пізніше, «Заходу») та «Росії», де смислово значущими є досягнення цивілізаційної єдності символічної Європи та вилучення з неї «східного сусіда». Одночасно конкретний зміст «європейскості» лишається доволі дискусійним. Єдиним спільним знаменником постає витлумачення Європи як «цивілізаційного стандарту» (Stivachtis, 2006), бінарне магічне мислення в системі координат «добро проти зла». Невипадково для іншування Росії використовуються

як расистські маркери «Азіопа», «мордва», «варвари», так і негативні ярлики «Мордор», «тінь цивілізації» (Кебуладзе, 2016) тощо. Подібна структура є спільною для всіх «малих націй» (Kundera, 1984) між Німеччиною та Росією. Показовим є висвітлення специфіки російського колоніалізму польсько-американською дослідницею Евою М. Томпсон. Вона наголошує, що російське домінування ґрунтується на військовій потужності, у той час як культурно Москва значно поступається більш розвиненим периферіям (Польщі, країнам Балтії):

«Колоніальне правління Росії базувалося частіше тільки на владі, а не на поєднанні влади та знання. Народи, що жили біля західного та південно-західного кордону Російської імперії, вважали себе вищими від метрополії в цивілізаційному плані. Їхня психологія як підкорених народів відрізнялася від психології підкорених народів Британії» (Томпсон, 2006, с. 45).

Подібні мотиви проглядаються в наріжних дискусіях довкола української ідентичності. Так, відомий письменник і громадський інтелектуал XIX століття Іван Нечуй-Левицький застерігав проти загрози «обрусення» української літератури, яка була би кроком «назад до давнього життя» (Нечуй-Левицький, 1998, с. 47). Він розрізняє у тогочасній Росії проєвропейський ліберальний рух, зосереджений у Петербурзі, який симпатизує пригнобленим класам і націям, та консервативний московський, який є виразником «східної цивілізації», ґрунтованої на «православ'ї, самодержавії й народності» та «ненависті до всього європейського». Письменник формулює це так:

«Стара Москва зі своїми церквами, монастирями, великими дзвонами, зі своєю гидливістю до просвіти й любов'ю до церковної болгарщини, до церковної літератури, з давніх давен дивилась сторч на Європу, цуралася європейців, з гордістю відпихала від себе європейську цивілізацію» (там само, с. 39).

Співзвучними є думки Михайла Драгоманова, який зазначає:

«... наша Україна у XIX сторіччі, ставши «провінцією», одстала більше од передової Європи, ніж це могло б бути, коли б вона йшла без перериву своєю дорогою з XVII ст., а до того одстала

й од Московщини» (1996, с. 403). Тепер, щоб вибитись із ряду «задніх», а то й «прихвоснів», нема другого ліку, як тільки почати, скільки можна більше, придивлятись до європейської думки й праці як можна безпосередніше та будувати свою працю як можна на ширшій основі, яка б виходила за краї обставин і границь Росії, вийти з старого й вузького ґрунту україно-російського на новий і широкий європейсько-слов'янський» (там само, с. 404).

Скептично налаштований щодо перспектив «європейської Росії» Іван Франко:

«На початку XVIII століття, могутньою рукою Петра Великого вирвана з вікового просоння і випхана «в Європу» тота упривілейована частина російської суспільності з гарячковою сквапливістю кидаєсь хапати з західноєвропейської культури все, що блищить, що впадає в очі, що незвичайне і нове. Не задаючи собі труда розжувати і перетравити того, що в Європі здобуто було тяжкою віковою працею, інтелігенція російська цивілізується лиш поверха: під модною фрезурою і модним фракком сидять давні варвари, культура прилипла до них зверху, але не ввійшла в кість і кров; куплена за гроші, нахапана мимоїздом, по дорозі, стала їх здобичею, але не власністю, не хлібом насущним... А вони біжать насититись хлібом європейської культури, але опісля не можуть його перетравити» (1986, с. 293–294).

Тож, Європа та Росія не сприймаються в українському національному дискурсі як альтернативні цивілізаційні типи. Росія сприймається як імперія, що пригнічує розвиток української нації не лише політично, а й культурно — бо не може поставати ефективним гегемоном через власну відсталість. Європа одночасно постає гнучким позначником прогресу та культурного розвитку як такого. Влучно це схоплює Микола Зеров: «...загальнолюдський, або, як часто тепер почали в нас говорити, — європейський зміст» (цит за: Прихода, 2005, с. 51). До того ж цей універсалізм не лише не протиставляється національній оптиці, а, навпаки, подається як її необхідна передумова, контекст і, певною мірою, захисна парасолька. Як влучно зазначає сучасна українська дослідниця Ярослава Прихода, у цьому дискурсі «народний — це всенародний», формулюється потреба бачити «народність у формі, але не в змісті — у змісті треба європеїзуватися» (там само, с. 47). Національність постає рамкою, «яку слід заповнити здобутками нової науки і європейської куль-

тури» (там само, с. 49). З іншого боку, підважуються європейські прагнення росіян, чому протиставляється питома «європейськість» української культури. Як зазначає Микола Зеров:

«Між Європою та Україною ніколи не існувало глухої стіни, у якій треба було рубати вікна (1995, с. 78). На Україні ... у нас паруски європейської культури промикалися всюди тисячею непомітних шпар та щілин, сприймаючися помалу, непомітно, але всіма порами соціального організму» (1995, с. 585).

Отже, на позір стверджується іманентна приналежність української культури до сім'ї європейських народів. Фантастично подібним передвісником відомого формулювання Кундери постає твердження Бориса Крупницького у статті 1948 року, видрукуваній у Німеччині: «Україна, належачи фізично до Східної Європи, належить духово до Західної Європи» (цит. за: Прихода, 2005, с. 62). Утім, на глибшому рівні, усвідомлюється і глибокий вплив, і спорідненість російської культури. Цікаво це формулює Пантелеймон Куліш:

«Українці, чув я не раз від етнографів і дотепер вірю, лежать головою до Європи, а ногами до Азії, вони вельми здатні підноситися від споконвічної темряви до всеможливих витонченостей просвіти» (1930).

Тому повсякчас виринає дилема, що робити зі східною складовою українства: чи може вона бути відкинута як щось наносне, чи Україна приречена на роль Януса, який одним обличчям дивиться на Захід, а іншим на Схід? Ще один повсюдний мотив — брак визнання з боку Європи, особливо виразно артикульований у критиці слов'янофілів:

«Наші хатні європейці... одвертаються од Москви й дивляться на Європу, а Європа (й Америка) сама дивиться на Москву й чекає од неї нового слова» (цит. за: Прихода, 2005, с. 54).

У XX столітті в розпал Холодної війни виникає троп «вкраденого Заходу». Ще 1952 року румунський дослідник Мірча Еліаде друкує в Парижі такі рядки:

«Ці культури [Східної Європи — В.К.]... перебувають на межі зникнення. ...Хіба Європа не відчуває ампутації частини своєї плоти? Адже, у кінці кінців, усі ці країни знаходяться в Європі, усі ці народи належать до європейської спільноти» (Eliade, 1952, p. 29).

Пізніше чеський письменник Мілан Кундера формулює це як «трагедію Центральної Європи» (1984), яка політично знаходиться на Сході, але культурно належить Заходові. Програмний текст Кундери пропонує набір смислових вузлів, що структурують національні дискурси зазначеного регіону. Окрім *об'єктності* народів, що грають роль пішаків на світовій шахівниці, а в світовій історії постають у ролі «жертв та аутсайдерів», а не «завойовників», важливою є *мінливість* національних кордонів, які «є уявними та мусять бути нанесені й змінені в кожній новій історичній ситуації», що створює екзистенційну непевність у завтрашньому дні. Ще важливішою є *довільність* вибору національної ідентичності за умови «максимального культурного розмаїття на мінімальній території», де мовою модернізації (освіти, науки, зрештою, кар'єри) є мови «великих народів», а етнічне коріння є сумішшю споріднених слов'янських етносів із домішкою «єврейського генія». На позір, подібна конфігурація є питома європейською, адже офіційним гаслом Європейського Союзу є «Єдність у розмаїтті». Однак, гегелівський вердикт «неісторичних народів» підсилює *історичний комплекс неповноцінності націй регіону*.

Показовим тут є розщеплення — у Гофманівській термінології — на «фасадний» (frontstage) та «зашатунковий» (backstage) дискурси. На позір стверджується безумовна приналежність до «європейської спільноти», натомість, на глибших рівнях вона проблематизується і підважується. Цей брак (само)визнання часто проявляється через симптом «святішого від Папи» — твердження, що країни Східної Європи є *більш європейськими*, ніж «визнана» Європа. Приміром, у Грузії це артикулюється через троп «найдавнішої християнської цивілізації Європи». Як сформулював це колишній спікер грузинського парламенту Давід Узупашвілі: «Грузія була Європою ще до того, як Європа дізналася, що вона Європа» (цит. за: Tsuladze, 2017, p. 163). Подібним чином, за спостереженням чеського філософа Ондржея Слачалека, «Центральна Європа

бачить себе «більш західною, ніж Захід», який їй видається поверховим, таким, що не був змушений доводити свої цінності в протистоянні з ворогом» (Slacalek, 2016, с. 38).

У цьому ключі можна витлумачити ідею «азійського ренесансу» Миколи Хвильового та як вона поєднується з популярною нині його ідеєю «психологічної Європи». Направду, наголошуючи важливість національного відродження України, Хвильовий бачить її можливості в русі «геть від Москви» як периферії Європи, яка може лишень гальмувати розвиток української національної культури. Повторення шпенглерівського діагнозу «занепаду Європи», яка може бути врятована ззовні, із використанням фаустівського культурного спадку та азійських культурних енергій, є цікавою версією симптому «святіших від Папи». Рецепт «через Європу віднайти себе», що простежується в українському національному дискурсі від Франка через Шевельова до Забужко, тут інвертується у протилежне — і водночас комлементарне — «через віднайдіння себе врятувати Європу». І це значення «психологічної Європи» як здолання провінційності й пошуки себе за допомогою європейського культурного спадку актуалізується через століття у русі Майдану. Сучасний український філософ Володимир Єрмоленко називає це «аксіологічною Європою» (Yermolenko, 2019), утім, зміст лишається майже незмінним.

Показовою є розмова Єрмоленка з відомим письменником Юрієм Андруховичем, у якій він відзначає «пост-майданівський месіанізм українців»: «після Помаранчевої революції, після Євромайдану в нас було відчуття, що Україна — це авангард Європи. Що в нас відбуваються якісь процеси, котрі випереджають європейські» (Андрухович та Єрмоленко, 2019, с. 80). Щоправда, констатується пізніше розчарування у власному ідеалізмі. Андрухович формулює «тверезіше» сприйняття, що прийшло натомість, як усвідомлення «любовного трикутника» між Європою, Україною та Росією: «Ми, українці, закохані в Європу, Європа закохана в Росію, а Росія ненавидить і нас, і Європу, але з нами поводить в один спосіб, а з Європою в інший» (там само, с. 79). Єрмоленко продовжує цю фрейдистську інтерпретацію, позначаючи Європу як «поліамурну», готову до стосунків і з Україною, і з Росією, у той час як «консервативна» Україна прагне стабільних стосунків із Європою, а Росія

практикує «садистське» кохання (там само). Накладання любовної метафорики на геополітичні відносини постає черговим симптомом травми невизнання.

Сучасність та актуальність тексту Кундери визначається не стільки наріжною цінністю регулятивної ідеї Європи для пошуків себе культурами Східної Європи, скільки *порожнечою* у пункті призначення, коли ейфорія руху змінюється розчаруванням прибуття у фінальну точку. Есей завершується важливим твердженням:

«Тоді справжньою трагедією Центральної Європи є не Росія, а Європа: ця Європа, що поставала цінністю настільки великою, що директор Угорської агенції новин був готовий за неї померти, і за яку він дійсно помер. Проти він не підозрював за Залізною завісою, що часи змінилися і що *в самій Європі Європа більше не переживається як цінність*» (Kundera, 1984, с. 38, курсив — В.К.).

Громадяни: «Європеїзація» України як шлях до процвітання

Принаймні від часів публікації «Зіткнення цивілізацій» Семюеля Хантингтона (Huntington, 1996) у широких колах утвердилося сприйняття України як «розколотої країни», де лінія розриву — чи то по Збручу, чи по Дніпру — маркує «проєвропейський Захід» і «проросійський Схід», які есенціалізуються, виходячи з історичної спадщини й культурної специфіки. З цього зазвичай робиться висновок: «Доти, доки вибори мають значення в Україні, будуть потужні внутрішньополітичні та міжнародні стимули дотримуватися середнього курсу» (Д'Аньєрі, 2012, с. 454). Більш гнучкий (та оптимістичний?) підхід наголошує на рухомій межі між європейською та (пост)радянською ментальністю, що після 1991 року зсувається на Схід. Якщо на березневому референдумі 1991 року лише три західні області проголосували проти збереження Радянського Союзу (ті самі, що в грудні того ж року підтримали кандидатуру В'ячеслава Чорновола на президентських перегонах), то вже на виборах 1994 року й надалі умовно «проєвропейський» електорат представляла вся Правобережна Україна. Ця електоральна картографія начебто доводить, що нині кордон «ментальної Європи» збігається з лінією фронту в Луганській і Донецькій областях.

Вибори 2019 року підважили цю міфологему «по-взучої європеїзації» України.

На противагу територіальній інтерпретації поширення проєвропейських настроїв із Заходу на Схід, пропонуємо соціальне витлумачення. Справді, у 2000–10-ті роки в Україні сформувався певний прошарок людей, зацікавлених у «європеїзації» України — як зовнішній (інтеграція в ЄС), так і внутрішній (внутрішні реформи за європейською моделлю). Якщо виходити із припущення, що саме цей контингент утворив стрижень Євромайдану, дослідження учасників протестів дають наближений *соціальний профіль* ядра українських євросимпатиків. Так, дослідження Олексія Шестаковського (2014), проведене під час першої хвилі протестів (імовірно, найбільш тісно пов'язаної з вимогою підписання Угоди про Асоціацію з ЄС), фокусується на порівнянні профілю майданівців із показниками мешканців України в цілому. Дослідник зазначає: «Серед учасників Євромайдану були *надпредставлені* міські середні прошарки: економічно активні, освічені, досить молоді й ініціативні» (Шестаковський, 2014, с. 141, курсив — В.К.). Найбільш відмінним параметром виявився показник освіти: серед респондентів 67% мали закінчену вищу освіту, тоді як серед дорослих українців цей показник складає 13% (там само, с. 140). Це підтверджується дослідженням, проведеним Ольгою Онух, згідно з яким медіанний протестувальник має постійну роботу й вищий за середній рівень формальної освіти, він «регулярно голосує на виборах, переважно *не залучений* до суспільних рухів чи громадських ініціатив, хоче кращого політичного майбутнього для України» й «більше турбується про економічний і політичний напрям *внутрішньої* політики уряду», аніж про формальні відносини з ЄС чи Росією (Онух, 2014, с. 47).

Для більшості учасників Євромайдану гасло «Україна — це Європа» позначало прагнення побудови «*вдома*» ладу, ґрунтованого на «європейських цінностях» (там само, с. 48). У цьому контексті особливо цікавим є порівняння цінностей євромайданівців із цінностями мешканців європейських країн, проведене О. Шестаковським за шкалою Ш. Шварца. Результати дослідження свідчать, що, по-перше, цінності учасників протестів були різко відмінними від цінностей українців у цілому: «Для більшості з них загальне благо було набагато ціннішим, ніж влада, досягнення і комфорт осо-

бисто для себе, і за це вони були готові боротися і йти на ризик» (Шестаковський, 2014, с. 147). Якщо серед мешканців України переважають цінності конформізму й особистого блага, то серед майданівців домінували цінності *універсалізму, турботи про інших і самостійності*, найменш значущими для них були цінності влади-багатства, конформізму й гедонізму. Цікаво, що за ціннісним профілем євромайданівці є значно ближчими до мешканців Північної і Західної Європи, ніж до своїх співвітчизників чи мешканців сусідніх країн. Найбільше збігів із ціннісним профілем Фінляндії, Німеччини та Норвегії, у той час як деякі параметри не мають аналогів у середніх профілях жодної країни — такі як висока цінність *універсалізму* та ризику-новизни, а також дуже низька цінність конформізму.

У продовженні свого дослідження О. Шестаковський (2018) наголошує, що немає соціологічного кореляту європейських цінностей як таких, що були би притаманні всім країнам-членам ЄС на противагу решті. У той же час найближчим до нормативного уявлення про «європейські цінності» є профіль найбільш заможних країн Північно-Західної Європи, у якому домінують *цінності розвитку, ґрунтовані на відкритості до змін і соціальному фокусі* (виході за межі «Я») — на противагу цінностям консерватизму й персональному фокусі. На мапі європейських країн Україна (разом із рештою східноєвропейських країн) перебуває у протилежному куті, що визначається *цінностями збереження*. Діахронічний аспект демонструє подальшу *дивергенцію у напрямках руху*: якщо Північна Європа поступово збільшує акцент на спільному благові, Україна (як і решта Східної Європи) рухається до збільшення цінності особистого добробуту. Щоправда, ця розвідка ґрунтована на даних шостої хвилі Європейського соціального дослідження (2012 рік), що лишає надію на дещо інакші новіші результати.

У будь-якому разі, наочна істотна *розбіжність між цінностями та практиками найбільш активної частини суспільства й рештою українців*. Саме «активісти», яких часто — і досить оманливо — називають «громадянським суспільством», постають *локомотивом «європеїзації» країни*, яка усвідомлюється як комплексні політичні та економічні реформи. Після 2014 року набула популярності «*модель сендвіча*», коли задля просування порядку денного реформ необхідний постійний тиск на

урядовців з боку суспільства (активістів) і західних донорів. Незважаючи на певний успіх цієї моделі, варто розуміти, що уряд і патрон-клієнтські структури, які стоять за ним, випрацьовують контрзасоби для нейтралізації дієвості «моделі сендвіча». Вочевидь, найбільш ефективною стратегією тут є руйнування зв'язку між суспільством і його найбільш активною частиною, коли дії «активістів» не легітимуються підтримкою широких верств населення. Фактично, символічна боротьба розгортається за довіру й настрої електорату. Прикметно, що в 2015 році 43,1% респондентів наголосили, що вони підтримували Майдан «тоді й зараз», а 2017 року число прихильників скоротилося до 35,8%, а 28,9% наголосили своє розчарування у тих подіях, які вони підтримували свого часу (Чеботарьова, 2019). Це перегукується із певним розчаруванням у європейських перспективах України, коли після 2016 року припиняється зростання прихильників євроінтеграції на користь опції утримання від участі в будь-яких інтеграційних проектах (Європейська інтеграція, 2018, с. 4).

Результати соціологічних опитувань свідчать про стійке зростання кількості прихильників євроінтеграційного курсу України. Інститут соціології НАНУ почав вимірювати суспільні настрої щодо різних інтеграційних проектів, починаючи з 2000 року (що є показовим саме по собі). У 2011 році вперше кількість прихильників вступу до ЄС переважила кількість прибічників Митного Союзу (43,7% проти 30,5%), а у 2014 р. вони склали більшість населення (50,5%). Ба більше — починаючи з 2014 року, ідея євроінтеграції підтримується більшістю в усіх вікових групах та всіх регіонах України (за винятком Донбасу) (Золкіна, 2014). Показово, що це супроводжується різким погіршенням ставлення до участі в російських інтеграційних проектах: після початку російської агресії негативне ставлення до вступу України до Митного Союзу переважає над позитивним (61,1% «проти» і 24,5% «за» у травні 2014 року — на противагу 20% «проти» і 58,1% «за» у грудні 2009 року) (там само). Утім, питання геополітичних орієнтацій України ніколи не належало до числа екзистенційних питань, що турбували пересічних українців. З 2000 до 2013 року, згідно з результатами щорічного соціологічного моніторингу Інституту соціології НАНУ, 30–40% респондентів не мали відповіді на питання щодо інтеграційного вектору. У розмаїтих

опитуваннях щодо найбільш нагальних потреб традиційно лідирують із великим відривом соціально-економічні питання. Так, після виборів 2019 року серед нагальних завдань для новообраного президента і його команди фігурують припинення військових дій на Донбасі (71,5% у серпні та 73,7% у листопаді 2019 р.), підвищення життєвих стандартів (зарплатні, соціальних виплат, тощо) — 31,2% та 37,4%, зниження комунальних платежів (31,2% і 37,4%). Прикметно, що активізація співпраці з ЄС та НАТО як важливе завдання відзначило лише 5,7% респондентів у серпні й 9,3% у листопаді 2019 р. (Громадська думка, 2019).

Окреме дослідження, присвячене євроінтеграції (Європейська інтеграція, 2018), показує подібну картину. *Європа не є цінністю-в-собі для більшості українців*. Вони схильні підтримувати курс на євроінтеграцію тоді (чи доти?), коли він обіцяє їм підвищення рівня життя. Так, серед основних переваг від членства в ЄС респонденти відзначають підвищення життєвого рівня людей (38%), сприяння боротьбі з корупцією (27%) та вільне пересування людей за кордон (26%). Водночас до основних перешкод щодо набуття членства в ЄС називають, знову ж таки, корупцію (43%), недостатній економічний розвиток країни (38%) та низький рівень життя населення (28%). Незважаючи на поступове зростання числа респондентів, що вважають себе європейцями, наразі вони все ще в меншості (44%). Для того, щоб *відчувати себе європейцями*, на думку опитаних, потрібний певний рівень матеріального добробуту (46%), відчуття захищеності законом (34%) та повага цінності демократії та прав людини (21%). Для 17% опитаних важливо також відчувати себе вільною людиною.

Варто наголосити, що абсолютна більшість українців *не має особистого досвіду Європи*, тож послуговується ідеологемами й міфологемами з різних джерел. Лише мешканці Західної України мають вищий відсоток громадян із закордонними паспортами й досвідом подорожі закордон. Утім, цей досвід досить специфічний, бо радше пов'язаний із низькооплачуваною фізичною роботою і проживанням у спеціальних заробітчанських «гетто». У решті країни 65–75% взагалі не мають закордонних паспортів, близько 90% за останні два роки не виїжджали до країн ЄС (Європейська інтеграція, 2018).

Разом із тим, обережний оптимізм викликає

підтримка абсолютно більшістю реформ в Україні незалежно від перспектив вступу до ЄС. Отже, як і в інших країнах Східного партнерства, набуває популярності академічний дискурс «європеїзації» як теоретична альтернатива «євроінтеграції». Ідеться про використання ЄС як нормативної моделі для трансформації національних систем поза процесом набуття членства в Європейському Союзі. Радаеллі (2003) вирізняє три основні сфери впливу «європейської моделі»: на рівні інституціональних структур; на рівні державних практик; та на рівні когнітивних і нормативних структур. Останнє передбачає істотну *трансформацію засадничих культурних цінностей і соціальних норм*, що позначається на рівні повсякденних практик різних верств населення. Очевидно, що це найбільш глибокий рівень змін, який, з одного боку, є запорукою сталої європеїзації, а з іншого — він, переважно, є «поза радаром» суспільної уваги.

Результати досліджень у такому ключі висвітлюють позитивні й негативні тенденції змін в українському суспільстві. З одного боку, наявний виразний запит на «сильну руку», що може пояснюватися як інерцією радянського патерналізму, так і серйозністю та системністю криз, що позначаються на рівні життя й ініціативності українців. У дослідженні Інституту соціології НАНУ (Парашевін, 2018) із твердженням «Для нормального розвитку країні потрібна «сильна рука», а не розмови про демократію» сумарно (радіше або повністю) погодилося 60,5% респондентів.

Разом із тим, спостерігається і певний *рух від патерналізму*. Так, зростає відчуття власної відповідальності за події в країні: якщо в опитуванні 2013 року 67% респондентів наголосили на відсутності жодної відповідальності, лише 1,8% визнали свою повну, а 15,8% — часткову відповідальність, то в 2018 році ці категорії склали 55,3%, 3,3% та 29,9%, відповідно (Парашевін, 2018, с. 465). Показовою є й динаміка етатистських настанов, а також дилема уявного вибору між правами і свободами та особистим добробутом. Дослідження, проведене в грудні 2019 року Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва (Реформи, 2020), зафіксувало запит на сильну соціальну державу: 71% респондентів вважає, що «держава повинна надавати максимум безкоштовних послуг — освіта, медицина, пенсія, навіть якщо доведеться збільшити податки»; водночас 70% вважає, що «більшість лю-

дей в Україні не зможе прожити без постійної турботи та опіки з боку держави». Разом із тим, дещо зросло число тих, хто вважає, що «держава повинна забезпечити людям однакові «правила гри» у житті, а далі сама людина несе відповідальність за те, як вона ці шанси використає» — з 45% у 2018 р. до 54% у 2019 р.

Це може свідчити не стільки про вкорінений етатизм (перекладання відповідальності на державу як великого Іншого), скільки про *запит на соціальну демократію* проти лібертаріанства. Утім, зберігаються й етатистські настанови, ґрунтовані на патерналістському сприйнятті держави. Найбільш поширеними вони є — регіонально — у Східній Україні, політично — серед електорату «Опозиційної платформи — За життя» та, дещо менше, партії «Батьківщина» (Реформи, 2020). Подібний регіональний розрив у ментальних настановах зафіксувало й дослідження сприйняття євроінтеграції. Респонденти зі Східної України не лише демонструють вищий рівень євроскептицизму: 53,2% наголошують на відсутності жодних переваг від вступу до ЄС, але й називають Президента й уряд головними рушіями євроінтеграції, тим самим фактично нівелюючи політичну суб'єктність інших акторів. На противагу цьому, мешканці Заходу й Центру наголошують на вагомій ролі населення (28,9% і 23,3%) та громадських організацій (14,7% і 11%) у цьому контексті (Європейська інтеграція, 2018).

Варто звернути увагу й на поляризацію населення щодо вибору між свободою та добробутом. У 2018 році 39% респондентів не змогли визначитися з відповіддю, водночас 36% визнали важливість «терпіти певні матеріальні труднощі заради особистої свободи та дотримання всіх громадянських прав», а 26% були згодні «поступитися державі часткою прав і свобод в обмін на власний добробут». 2019 року відбулося зростання числа прибічників обох підходів за рахунок «невизначених». Утім, більшість респондентів (52,4%) визнає демократію найбільш бажаним типом державного устрою для України. І лише в регіональному розрізі мешканці Сходу не надають сталої переваги демократії; у той же час, преференцію демократії надають представники всіх вікових груп (разом з найстаршою, хоча і з меншим відривом) (Реформи, 2020).

Підсумовуючи, варто зазначити, що порадянська історія України — це історія перманентних

криз, у яких зубожіння було не лише політичним мемом та ідеологемою передвиборних перегонів, але й реальним наслідком усіляких катаклізмів. Тому українці звикли покладатися на себе й своє найближче оточення, у той же час дещо ідеалізуючи спогади про соціальний захист у радянській державі. Через майже 30 років стандарти життя залишаються надзвичайно низькими для більшості населення. Відтак, головним бажанням є «жити по-людськи», тобто розв'язання нагальних соціально-економічних проблем. І саме довкола сценаріїв визначення шляхів до цього життя розгортається боротьба між політичними елітами й громадськими активістами: чи це значить «жити по-європейськи», чи «власний шлях», ґрунтований на історичному досвіді та соціально-політичних практиках минулого. Разом з тим головний вододіл полягає не в переліку реформ, пропонованих МВФ і західними консультантами, а в політичній агентності громадян — *можливості, бажанні й умінні брати на себе відповідальність* за власне життя і майбутнє країни.

*Висновки, або чи є українці
good weather європейцями?*

Змістовне наповнення ідеї Європи лишається доволі розмитим у головах мешканців України. Переважна більшість громадян ніколи не виїжджала до країн ЄС і не володіє іноземними мовами на достатньому рівні, тож особистий «досвід Європи» мають переважно чиновники, «заробітчани» й привілейований середній клас. Останній є досить численним, але статистично мало значущим. Імовірно, саме він складає стрижень українського єврооптимізму, який просуває порядок денний «будувати Європу вдома». Цей порядок денний передбачає реформи державних структур і трансформацію світоглядів. Щодо першої частини написано чимало: де-приватизація держави, або її «повернення» суспільству, коли наявні інституції мають слугувати громадянам, а не регіональним олігархічним кланам; прозорі правила гри та рівність усіх перед законом; повага до законів і бюрократичних процедур. Показово, що більшість українців підтримує необхідність реформ незалежно від перспектив вступу до ЄС. У той же час, по-перше, ці зміни часто не пов'язуються зі змінами в собі, трансформацією власного світогляду й поведінкових практик. По-друге, шлях до змін неодмінно не пов'язується

з інтеграцією «в Європу». Тут дається взнаки як розчарування реакцією і діями країн ЄС (незадовільний образ Себе в очах значущого Іншого), так і символічна конкуренція в медіях «європейського» й «російського»/«слов'янського» шляху.

Розпад Радянського Союзу лишив ціннісний та ідентичнісний вакуум у регіоні: те, що для активної меншості — дисидентів — було довгоочікуваною нагодою націтворення та/чи лібералізації, більшості населення занурило у стан екзистенційної розгубленості — відсутності світоглядних орієнтирів. Крастев позначає це як стан «паралізуючої непевності» — «момент, коли й політичні лідери, і пересічні громадяни розриваються між хаотичною активністю та фаталістичною пасивністю, момент, коли те, що дотепер було *немислимим* — розпад союзу — починає сприйматися як *неминуче*» (Krastev, 2017, с. 5). Відтак, тріумфалізм «кінця історії» не мав значного резонансу в колишньому «Сході», який протягом 1990-х років опікувався проблемами виживання в умовах гіперінфляції й тотального хаосу. Запорукою виживання стало використання єдиного наявного функціоналу — деідеологізованих радянських структур і моделей. Найбільш затребуваною (інерційною?) частиною радянського спадку стала фасадність, «двоповерхове» мислення і спосіб дії. Кетрін Воннер називає це «радянською культурою обману» (Wanner, 1998, р. 72–73). Шейла Фіцпатрік зазначає: «Радянська міська спільнота у 1920-30-ті роки дещо нагадувала компанію артистів-імітаторів, які досі вчать свої ролі» (Fitzpatrick, 2001, р. 482). Стівен Коткін відзначає «подвійну гру», що передбачає опанування мистецтва «говорити по-більшовицьки» та «ігри в ідентифікацію» (Kotkin, 1995). Ендрю Вілсон підсумовує: «Заперечення правди в Радянському Союзі протягом більшої частини двадцятого століття створило багато передумов для віртуальності у двадцять першому» (Wilson, 2005, р. 8). Ця звичка дій «із подвійним дном» (doublespeak та doublethink) стала другою натурою порадянської культури. І саме вона вповільнює справжню європеїзацію, яку, слідуючи за ідеалізмом дисидентів, можна було би розуміти як «життя у правді» (Гавел, 2016).

Відтак, зміна гасел і банерів не тільки автоматично не позначала сутнісних змін, а й подекуди не сигналізувала навіть про зміну інтенцій. Урядовці та громадяни розуміли спільний культурний код: проголошення стратегічної орієнтації на україн-

ське та європейське не передбачало ані масового переходу на державну мову, ані відмови від корупційних практик та октройованого права. Погоджуючись із загальним діагнозом Миколи Рябчука українському суспільству як амбівалентному (2019), я би витлумачила його не горизонтально — як розкол на різноорієнтовані спільноти, а вертикально — як шизофренічне розщеплення на глибинне й поверхнєве всередині кожної спільноти, кожної ідентичності. Продовжуючи запозичення психоаналітичних метафор, вихід із хворобливого розщеплення можливий через набуття суб'єктності, через вихід із моделі жертви — обставин, імперій, «не таких» еліт чи народу. Натомість, варто визнати приховуване, глибинне, тим самим мінімізуючи шизофренічний зазор. Ідея «Європи» є інструментальною для виконання нагальних поточних завдань, як свого часу інструментальною видавалася ідея «руського миру» для боротьби із «польською загрозою» (Шевельов, 1954).

Наявний розклад довкола України — між

агресивно-асиміляторськими намірами Росії як імперії-субалтерна й моделлю ко-суверенітетів «малих націй» під парасолькою ЄС — робить вибір на користь «європейського шляху» прагматично доцільним. Разом із тим, варто пильно стежити за внутрішньою динамікою європейського проєкту, а також визнати, що не стільки Росія є тінню цивілізації, як стверджує Кебуладзе (2016), скільки радянська ментальність є власною Тінню Персони сучасної української нації, яку варт оприятити й тим самим зняти внутрішній конфлікт українського суспільства. Кундера писав, що справжня трагедія Центральної Європи полягає в тім, що західні європейці — на відміну від східних — не готові помирати за ідею Європи. Трагедія сучасної України в тім, що ми готові за Європу помирати, але не вміємо «за неї» жити. Бо справжнє з'єднання з європейським культурним ґрунтом значитиме самостояння поза схваленням з боку значущого Іншого, це вміння брати на себе відповідальність Дорослого, без маски Героя чи Жертви.

Примітки:

¹ Це дослідження було виконане під час гостьової доцентури в Гісенському університеті імені Юстуса Лібіха (Німеччина) в межах дослідницького кластеру LOEWE «Регіони конфлікту в Східній Європі».

² За матеріали до змістовного наповнення українського дискурсу Європи я багато в чому завдячую цікавому дослідженню Ярослави Приходи (2015).

Література:

- Андрухович, Юрій, & Єрмоленко, Володимир. (2019). Українська культура та література: Інтерв'ю. *Україна в історіях та оповідях. Есеї українських інтелектуалів*. Єрмоленко, Володимир (ред.). Київ: Інтерньюз-Україна, UkraineWorld. С. 59–84.
- Ахутин, Анатолій. (2015). *Європа — форум мира*. Киев: Дух і Літера.
- Вілсон, Ендрю. (2015). Сім смертних гріхів, або Сім причин, чому Європа неправильно розуміє російсько-українську кризу. *Критика*, № 5–6. С. 2–7.
- Ворона, В., & Шульга, М. (ред.). (2013). *Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг*. Київ: Інститут соціології НАН України. DOI: <https://doi.org/10.32471/oncology.2663-7928.t-21-3-2019-g.7664>
- Гавел, Вацлав. (2016). *Сила безсилых*. Пер. із чеської Т. Окопна. Київ: Чеська бібліотека.

- Гетьманчук, Альона. (2014, 25 грудня). Українці шукали Європу, а знайшли себе. *День*, № 244. Відновлено з <https://day.kyiv.ua/uk/article/novorichna-anketa-dnya-onovlyuyetsya-cuspilstvo/ukrayinci-shukaly-yevropu-znayshly-sebe>
- Громадська думка. (2019, листопад). Відновлено з <https://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-listopad-019?fbclid=IwAR2OPbMjT-URAVOEAcMjibseSP6GNchCyCKAzU2vOoWS55e-IUr19pWbKg>
- День Гідності і Свободи: шукаючи Європу, ми знайшли Україну! (2018, 21 листопада). *Сайт Луганської обласної державної адміністрації*. Відновлено з http://loga.gov.ua/oda/press/news/dep_culture/den_gidnosti_i_svobodi_shukayuchi_ievropu_mi_znayshli_ukrayinu
- Драгоманов, Михайло. (1996). Шевченко, українофіли й соціалізм. Драгоманов, М. *Вибране*. Київ: Либідь.
- Європейська інтеграція у вимірі громадської думки. (2018, 28 вересня). Відновлено з <https://dif.org.ua/article/evropeyska-integratsiya-u-vimiri-gromadskoi-dumki>
- Єрмоленко, Володимир. (2010). «Євромова» та її українська версія: нові слова й нові об'єкти. *Україна Модерна*, № 5 (16). С. 63–86.
- Зеров, Микола. (1995). Твори: У 2 т. Київ: Дніпро, Т. 2.
- Золкіна, Марія. (2014). Громадська думка щодо євроінтеграції: нові тренди як шанс на консолідацію суспільства. *Євроінтеграція України: Досвід сусідів та перспективи об'єднання суспільства*. Благодійний Фонд «Демократичні Ініціативи імені Ілька Кучеріва», 2014. С. 8–24.
- Йоас, Ганс, & Вігандт, Клаус (ред.). (2014). *Культурні цінності Європи*. Пер. з нім. К. Дмитренко і В. Швед. Київ: Дух і Літера.
- Кебуладзе, Вахтанг. (2016, серпень). Удавана нація. *Критика*, № 5–6. Відновлено з <https://krytyka.com/ua/articles/udavana-natsiya>
- Куліш, Пантелеймон. (1930). *Шукачі щастя*. Київ: Рух.
- Кучма, Л. (2004). *Україна — не Россия*. Москва: Время.
- Магда, Євген. (2015). *Гібридна війна: вижити і перемогти*. Кратенко, Л. А. (ред.). Харків: Vivat.
- Нечуй-Левицький, Іван. (1998). Органи російських партій. *Українство на літературних позах з Московщиною*. Львів: Каменярь. С. 27–63.
- Парашевін, М. А. (ред.). (2018). *Результати національних щорічних моніторингових опитувань 1994–2018 років*. Київ: Інститут соціології НАН України.
- Привалко, Тетяна (ред.). (2017). *Майдан від першої особи. Регіональний вимір*. Випуск 3: у 2х част. Частина I. АР Крим — Луганська область. Київ: К.І.С.
- Прихода, Ярослава. (2005). Концепт *Європа* в українській публіцистиці: когнітивно-лінгвістичні аспекти. *Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.08 — журналістика*. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів. DOI: <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2018.35.12>
- Реформи в Україні: громадська думка населення — 2019. (2020, 29 січня). Відновлено з <https://dif.org.ua/article/reformi-v-ukraini-gromadska-dumka-naselennya-2019>
- Рябчук, Микола. (2003). *Дві України: реальні межі, віртуальні війни*. Київ: Критика.
- Рябчук, Микола. (2019). *Долання амбівалентності. Дихотомія української національної ідентичності — Історичні причини та політичні наслідки*. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.
- Тематичний вечір «День гідності та свободи» для учнів 5–11 класів. (2018). Відновлено з <https://naurok.com.ua/tematichniy-vechir-den-gidnosti-ta-svobodi-dlya-uchniv-5-11-klasiv-28187.html>
- Томпсон, Ева М. (2006). *Трубадури імперії: російська література і колоніалізм*. Пер. з англ. Марії Корчинської. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи».
- Трач, Надія. (2014). Єврометафори в мовленні мас-медіа (українсько-польські паралелі на матеріалі видань «Український тиждень» та «Gazeta Wyborcza»). *Наукові Записки НаУКМА*. Том 164. Філологічні науки, С. 66–73.
- Франко, Іван. (1986). Іван Сергійович Тургенєв. *Франко, Іван. Збір. творів: У 50 т.* Київ: Наук. думка, Т. 26. С. 293–306. DOI: <https://doi.org/10.1553/ws56s99>
- Чеботарьова, Анна. (2019). Майдан як Ойкумена. *Збруч*. Відновлено з https://zbruc.eu/node/93732?fbclid=IwAR0SvKIDzp9_siAdJI5vPshprj2fdXkH1ZtJr8KSn-K2jRH9Qc2PpiLLb3k

- Шевельов, Юрій. (1954). Москва, Маросейка. *День*. Відновлено з <http://incognita.day.kyiv.ua/moskva-marosyejka.html>
- Шестаковский, Алексей. (2014). Радикализованные европейцы: ценности и социальная база Евромайдана. *Перекрестки*, № 1–2. С. 131–162.
- Шукаючи Європу, ми знайшли Україну. (2015). *Сайт Херсонської обласної державної адміністрації*. Відновлено з <https://khoda.gov.ua/shukayuchi-evropu-mi-znajshli-ukrajinu>
- D'Anieri, Paul. (2012). Ukrainian foreign policy from independence to inertia. In: *Communist and Post-Communist Studies*, #45, p. 447–456. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2012.06.008>
- Dragneva, Rilka, & Wolczuk, Kataryna. (2015). *Ukraine Between the EU and Russia: The Integration Challenge*. UK, England: Palgrave Macmillan. DOI: <https://doi.org/10.1057/9781137516268>
- Fitzpatrick, Sheila. (2001). Making a Self for the Times: Impersonation and Imposture in the 20th century Russia. In: *Kritika*, vol. 2, no. 3, p. 469–487. DOI: <https://doi.org/10.1353/kri.2008.0149>
- Galeotti, Mark. (2019). *We Need to Talk About Putin: How the West gets him wrong, and how to get him right*. London: Ebury Press. DOI: <https://doi.org/10.1080/23761199.2019.1626150>
- Holmes, Stephen. (2002). Potemkin Democracy. In: Rabb, Theodore K., & Suleiman, Ezra N. (Eds.). *The Making and Unmaking of Democracy: Lessons from History and World Politics*. London: Routledge, Ch. 7, p.109–133. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315023526>
- Huntington, Samuel P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-531-90400-9_50
- Kotkin, Stephen. (1995). *Magnetic Mountain: Stalinism as a Civilization*. Berkeley: University of California Press. DOI: <https://doi.org/10.1086/ahr/101.5.1586-a>
- Krastev, Ivan. (2017). *After Europe*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Kundera, Milan. (1984, April 26). The Tragedy of Central Europe. In: *The New York Review of Books*, Volume 31, Number 7, p. 33–38.
- Onuch, Olha. (2014, July). Who Were the Protesters? In: *Journal of Democracy*, Volume 25, Number 3, p. 44–51. DOI: <https://doi.org/10.1353/jod.2014.0045>
- Onuka & DachDaughters. (2015). Ми шукали Європу, а знайшли Україну: Інтерв'ю. *Buro 24/7*. Відновлено з <https://www.buro247.ua/culture/music/onuka-dakh-daughters.html>
- Popescu, Nicu; & Wilson, Andrew. (2009). *The limits of Enlargement-lite: European and Russian power in the troubled neighbourhood*. Policy report. London: ECFR.
- Sevastyanov, Boris feat TaRuta. (2015). *Шукали Європу / Seeking Europe*. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=sVK7G5v5O2A>
- Shestakovskiy, Oleksii. (2018, June 27–29). Could European Values Be a Resource of Self-determination of Ukraine? Values and their dynamics in Ukraine, Russia, and Europe. *Working Paper presented at International MAG Convention "The Image of the Self"*. Ukrainian Catholic University, Lviv, Ukraine.
- Slacalek, Ondrej. (2016). The postcolonial hypothesis: Notes on the Czech “Central European” identity. In: *Annual of Language & Politics & Politics of Identity*, Vol. 10, p. 27–44.
- Stepan, Alfred, Linz, Juan J., & Yadav, Yogendra. (2011). *Crafting State-Nations. India and Other Multinational Democracies*. Baltimore: The John Hopkins University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/publius/pjr046>
- Stivachtis, Y. A. (2006). Democracy: The Highest Stage of Civilized Statehood. In: *Global Dialogue*, # 8, p. 3–4.
- Tsuladze, Lia. (2017). Utilitarian and Identity Factors in Georgians — Political and Popular Discourses on Europeanisation. In: *EuroTimes*, # 22, p. 156–164.
- Wanner, Catherine. (1998). *Burden of Dreams: History and Identity in Post-Soviet Ukraine*. Pennsylvania, University Park: Pennsylvania State University Press. DOI: <https://doi.org/10.2307/2697223>
- Wilson, Andrew. (2005). *Virtual Politics: Faking Democracy in the Post-Soviet World*. New Haven: Yale University Press.
- Yermolenko, Volodymyr. (2014). Dreams of Europe. In: *Eurozine*. Retrieved from <https://www.eurozine.com/dreams-of-europe/>
- Yermolenko, Volodymyr. (2019). Violence and anti-violence. Ukraine between Russia and Europe. In: *Eurozine*. Retrieved from <https://www.eurozine.com/violence-and-anti-violence/>

References:

- Akhutin, Anatoly. (2015). *Evropa — forum mira* [Europe is the forum of the world]. Kyiv: Duh i Litera. (in Russian)
- Andrukhovych, Yuri, & Yermolenko, Volodymyr. (2019). Ukrainian Culture and Literature. *Ukraine in Histories and Stories. Essays by Ukrainian Intellectuals*. Yermolenko, Volodymyr (Ed.). Kyiv: Internews Ukraine, UkraineWorld, p. 59–84. (in Ukrainian)
- Chebatarova, Anna. (2019). Maidan yak Oikumena [Maidan as the Ecumene]. In: *Zbruc*. Retrieved from https://zbruc.eu/node/93732?fbclid=IwAR0SvKIDzp9_siAdJI5vPspHrj2fdXkH1ZtJr8KSn-K2jRH9Qc2PpiLLb3k (in Ukrainian)
- D'Anieri, Paul. (2012). Ukrainian foreign policy from independence to inertia. In: *Communist and Post-Communist Studies*, #45, p. 447–456. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2012.06.008>
- Den Hidnosti i Svobody: shukaiuchy Yevropu, my znaishly Ukrainu! [Dignity and Freedom Day: Searching for Europe, we found Ukraine!] (2018, November 21). In: *Sait Luhanskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii*. Retrieved from http://loga.gov.ua/oda/press/news/dep_culture/den_gidnosti_i_svobodi_shukayuchi_ievropu_mi_znayshli_ukrayinu (in Ukrainian)
- Dragneva, Rilka, & Wolczuk, Kataryna. (2015). *Ukraine Between the EU and Russia: The Integration Challenge*. UK, England: Palgrave Macmillan. DOI: <https://doi.org/10.1057/9781137516268>
- Drahomanov, Mykhailo. (1996). Shevchenko, ukrainofily y sotsializm [Shevchenko, Ukrainophiles and Socialism]. In: Drahomanov, Mykhailo. *Iybrane*. Kyiv: Lybid. (in Ukrainian).
- Fitzpatrick, Sheila. (2001). Making a Self for the Times: Impersonation and Imposture in the 20th century Russia. In: *Kritika*, vol. 2, no. 3, p. 469–487. DOI: <https://doi.org/10.1353/kri.2008.0149>
- Franko, Ivan. (1986). Ivan Serhiiovych Turheniev [Ivan Sergeevich Turgenev]. In: *Franko, Ivan. Zibrannia tvoriv*: in 50 vol. Kyiv: Naukova dumka, Vol. 26, p. 293–306. (in Ukrainian) DOI: <https://doi.org/10.1553/ws56s99>
- Galeotti, Mark. (2019). *We Need to Talk About Putin: How the West gets him wrong, and how to get him right*. London: Ebury Press. DOI: <https://doi.org/10.1080/23761199.2019.1626150>
- Havel, Václav. (2016). *Syla bezsylykh* [The Power of the Powerless]. Trans. from the Czech T. Okopna. Kyiv: Cheska biblioteka.
- Hetmanchuk, Alona. (2014, December 25). Ukraintsi shukaly Yevropu, a znaishly sebe [Ukrainians searched for Europe, but found themselves]. In: *Den'*, № 244. Retrieved from <https://day.kyiv.ua/uk/article/novorichna-anketa-dnyano-vlyuyetsya-cuspilstvo/ukrayinci-shukaly-yevropu-znayshly-sebe> (in Ukrainian)
- Holmes, Stephen. (2002). Potemkin Democracy. In: Rabb, Theodore K., & Suleiman, Ezra N. (Eds.). *The Making and Unmaking of Democracy: Lessons from History and World Politics*. London: Routledge, Ch. 7, p.109–133. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315023526>
- Hromadska dumka* [Public Opinion]. (2019, November). Retrieved from <https://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-listopad-2019?fbclid=IwAR2OPbMjT-RAVOEsAcMjbbseSP6GNchCyCKAzU2vOoWS55e-IUr19pWbKg> (in Ukrainian)
- Huntington, Samuel P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-531-90400-9_50
- Joas, Hans, & Wiegandt, Klaus (Eds.). (2014). *Kulturni tsinnosti Yevropy* [Die Kulturellen Werte Eyropas]. Trans. from German. K. Dmytrenko & V. Shved. Kyiv: Duh i Litera. (in Ukrainian)
- Kebuladze, Vakhtang. (2016, August). Imagined Nation. In: *Krytyka*, # 5–6. Retrieved from <https://krytyka.com.ua/articles/udavana-natsiya> (in Ukrainian)
- Kotkin, Stephen. (1995). *Magnetic Mountain: Stalinism as a Civilization*. Berkeley: University of California Press. DOI: <https://doi.org/10.1086/ahr/101.5.1586-a>
- Krastev, Ivan. (2017). *After Europe*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Kuchma, L. (2004). *Ukraina — ne Rossija* [Ukraine is not Russia]. Moscow: Vremja. (in Russian)
- Kulish, Panteleimon. (1930). *Shukachi shchastia* [Seekers of happiness]. Kyiv: Rukh. (in Ukrainian)
- Kundera, Milan. (1984, April 26). The Tragedy of Central Europe. In: *The New York Review of Books*, Volume 31, Number 7, p. 33–38.
- Mahda, Yevhen. (2015). *Hibrydna viina: vyzhyty i peremohty* [Hybrid War: Survive and Win]. Kratenko, L. A. (Ed.). Kharkiv: Vivat. (in Ukrainian)

- Nechui-Levytskyi, Ivan. (1998). Orhany rosiiskykh partii. In: Nechui-Levytskyi, Ivan. *Ukrainstvo na literaturnykh pozvakh z Moskovshchynoiu* [Ukrainian Literary Claims with Moscow Region]. Lviv: Kameniar, p. 27–63. (in Ukrainian)
- Onuch, Olha. (2014, July). Who Were the Protesters? In: *Journal of Democracy*, Volume 25, Number 3, p. 44–51. DOI: <https://doi.org/10.1353/jod.2014.0045>
- Onuka & DachDaughters. (2015). Ми шукали Європу, а знайшли Україну: Інтерв'ю. *Buro 24/7*. Retrieved from <https://www.buro247.ua/culture/music/onuka-dakh-daughters.html>
- Parashchevin, M. A. (Ed.). (2018). *Rezultaty natsionalnykh shchorichnykh monitorynhovykh opytuvan 1994-2018 rokiv* [Results of the national annual monitoring surveys 1994–2018]. Kyiv: Instytut sotsiologhii NAN Ukrainy. (in Ukrainian)
- Popescu, Nicu, & Wilson, Andrew. (2009). *The limits of Enlargement-lite: European and Russian power in the troubled neighbourhood*. Policy report. London: ECFR.
- Prykhoda, Yaroslava. (2005). The Concept *Europe* in the Ukrainian Press: Cognitive and Linguistic aspects. *PhD Dissertation (Journalism)*. Lviv: Lviv Ivan Franko National University. (in Ukrainian)
- Pryvalko, Tetiana (Ed.). (2017). *Maidan vid pershoi osoby. Rehionalnyi vymir*. Vypusk 3: u 2kh chast. Chastyna I. AR Krym — Luhanska oblast [Witnessed Maidan. Regional dimension. Issue 3: in 2 Parts. Part 1. Crimea — Lugansk region]. Kyiv: K.I.S. (in Ukrainian)
- Reformy v Ukraini: hromadska dumka naseleennia* — 2019 [Reforms in Ukraine: public opinion — 2019]. (2020, January 29). Retrieved from <https://dif.org.ua/article/reformi-v-ukraini-gromadska-dumka-naseleennia-2019> (in Ukrainian)
- Riabchuk, Mykola. (2003). *Dvi Ukrainy: realni mezhi, virtualni viiny* [Two Ukraines: the real frontiers, virtual wars]. Kyiv: Krytyka. (in Ukrainian)
- Riabchuk, Mykola. (2019). *Dolannia ambivalentnosti. Dykhotomiia ukrainskoï natsionalnoï identychnosti — Istorychni prychny ta politychni naslidky* [Reducing ambivalence. Dichotomy of the Ukrainian National Identity: Historical Reasons and Political Implications]. Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. (in Ukrainian)
- Sevastianov, Boris feat TaRuta. (2015). *Seeking Europe*. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=VK7G5v5O2A>
- Shestakovskiy, Aleksej. (2014). Radikalizirovannye evropejcy: cennosti i socialnaja baza Evromajdana [Radicalized Europeans: Values and Social Base of Euromaidan]. In: *Perekrestki* [Crossroads], # 1–2, p. 131–162. (in Russian)
- Shestakovskiy, Oleksii. (2018, June 27–29). Could European Values Be a Resource of Self-determination of Ukraine? Values and their dynamics in Ukraine, Russia, and Europe. *Working Paper presented at International MAG Convention “The Image of the Self”*. Lviv, Ukraine: Ukrainian Catholic University.
- Shevelov, Yurii. (1954). Moskva, Maroseika [Moscow, Maroseika]. In: *Den*. Retrieved from <http://incognita.day.kyiv.ua/moskva-marosejka.html> (in Ukrainian)
- Shukaiuchy Yevropu, my znaishly Ukrainu [Looking for Europe, we found Ukraine]. (2015). In: *Sait Khersonskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii*. Retrieved from <https://khoda.gov.ua/shukayuchi-evropu-mi-znajshli-ukrajinu> (in Ukrainian)
- Slacalek, Ondrej. (2016). The postcolonial hypothesis: Notes on the Czech “Central European” identity. In: *Annual of Language & Politics & Politics of Identity*, Vol. 10, p. 27–44.
- Stepan, Alfred, Linz, Juan J., & Yadav, Yogendra. (2011). *Crafting State-Nations. India and Other Multinational Democracies*. Baltimore: The John Hopkins University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/publius/pjr046>
- Stivachtis, Y. A. (2006). Democracy: The Highest Stage of Civilized Statehood. In: *Global Dialogue*, # 8, p. 3–4.
- Tematichnyi vechir “Den hidnosti ta svobody” dlia uchniv 5–11 klasiv* [Dignity and Freedom Day Thematic Day for students of 5-11 grades]. (2018). Retrieved from <https://naurok.com.ua/tematichnyi-vechir-den-gidnosti-ta-svobodi-dlya-uchniv-5-11-klasiv-28187.html> (in Ukrainian)
- Thompson, Ewa M. (2006). *Trubadury imperii: rosiiska literatura i kolonializm* [Imperial knowledge. Russian Literature and Colonialism]. Trans. from English by M. Korchynska. Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko “Osnovy”. (in Ukrainian)
- Trach, Nadiia. (2014). Yevrometafory v movlenni mas-media (ukrainsko-polski paraleli na materialy vydan “Ukrainskyi tyzhden” ta “Gazeta Wyborcza”) [Eurometaphors in mass-media language (Ukrainian-Polish parallels on the materials of “Ukrainskyi tyzhden” and “Gazeta Wyborcza”)]. In: *Naukovi Zapysky NaUKMA*. Issue 164. Filolohichni nauky, p. 66–73. (in Ukrainian)

- Tsuladze, Lia. (2017). Utilitarian and Identity Factors in Georgians' Political and Popular Discourses on Europeanisation. In: *Eurolimes*, # 22, p. 156-164.
- Vorona, V., & Shulha, M. (Eds.). (2013). *Ukrainske suspilstvo 1992-2013. Stan ta dynamika zmin. Sotsiologichnyi monitorynh [Ukrainian Society 1992-2013. State and Dynamics of Change. Sociological Monitoring]*. Kyiv: Instytut sotsiologhii NAN Ukrainy. (in Ukrainian) DOI: <https://doi.org/10.32471/oncology.2663-7928.t-21-3-2019-g.7664>
- Wanner, Catherine. (1998). *Burden of Dreams: History and Identity in Post-Soviet Ukraine*. Pennsylvania, University Park: Pennsylvania State University Press. DOI: <https://doi.org/10.2307/2697223>
- Wilson, Andrew. (2005). *Virtual Politics: Faking Democracy in the Post-Soviet World*. New Haven: Yale University Press.
- Wilson, Andrew. (2015). Seven Deadly Sins, Or Seven Reasons Why Europe Gets the Russia-Ukraine Crisis Wrong. In: *Krytyka*, Issue 5–6, p. 2–7.
- Yermolenko, Volodymyr. (2010). “Ievromova” ta yii ukrainska versiia: novi slova y novi ob’iekty [“Eurolanguage” and its Ukrainian version: new words and new objects]. In: *Ukraina Moderna*, # 5 (16), p. 63–86. (in Ukrainian)
- Yermolenko, Volodymyr. (2014). Dreams of Europe. In: *Eurozine*. Retrieved from <https://www.eurozine.com/dreams-of-europe/>
- Yermolenko, Volodymyr. (2019). Violence and anti-violence. Ukraine between Russia and Europe. In: *Eurozine*. Retrieved from <https://www.eurozine.com/violence-and-anti-violence/>
- Yevropeiska intehtatsiia u vymiri hromadskoi dumky [European integration through public viewpoint]*. (2018, September 28). Retrieved from <https://dif.org.ua/article/evropeyska-integratsiya-u-vimiri-gromadskoi-dumki> (in Ukrainian)
- Zerov, Mykola. (1995). *Tvory: U 2 t. [Works: In 2 Vol.]*. Kyiv: Dnipro, Vol. 2. (in Ukrainian)
- Zolkina, Mariia. (2014). Hromadska dumka shchodo yevrointehtatsii: novi trendy yak shans na konsolidatsiiu suspilstva [Public Opinion on European Integration: New Trends as a Chance for Society Consolidation]. In: *Yevrointehtatsiia Ukrainy: Dosvid susidiv ta perspektyvy obiednannia suspilstva*. Blahodiinyi Fond «Demokratychni Initsiatyvy imeni Ilka Kucheriva», 2014, p. 8–24. (in Ukrainian)

Кораблева Валерия Николаевна

Европа как объект желания: Украина между «психологической Европой» и «ментальным совком»

Аннотация. Цель статьи — исследовать идею Европы в украинском национальном воображаемом и ее корреляты в поведенческих моделях современных украинцев. Концептуальное напряжение создается между воображаемым «Мы» (аффирмативным «Украина — это Европа») и реальным «Мы», укорененным в советских практиках и ментальных установках. Выделяются основные актёры, артикулирующие концепт Европы: политические элиты/«чиновники»; культурные элиты/«интеллектуалы»; гражданское общество/«активисты»; рядовые граждане/«электорат».

В исследовании доказывается, что для большинства украинцев Европа не является ценностью-в-себе; это пустое означающее с вариативным содержанием, определяемым различными повестками дня. Для украинских политиков декларативная евроинтеграция является геополитическим инструментом получения престижа/признания и защитного зонтика ЕС без внутренних реформ по европейской модели. Для культурных элит «Европа» предстает «цивилизационным стандартом», задающим рамки поисков национальной аутентичности. На уровне фасадного дискурса утверждается имманентная европейскость украинской культуры, в закулисной — нехватка (само)признания проявляется через симптом «более европейской, чем Европа». Попытки «через Европу найти себя» дополняются стремлением «через обретение себя спасти Европу». Гражданам «Европа» видится дорогой к процветанию («построить Европу дома»), при этом содержательное наполнение остается размытым. Разворачивается борьба между стейкхолдерами захваченного государства и общественными активистами за ключевые смыслы и принципы, а также за доверие рядовых граждан как политический ресурс.

Ключевые слова: символическая Европа, европеизация, фасадный дискурс, закулисный дискурс, инструментальная ценность, ментальные установки, этатизм, патернализм.

Valeria Korablyova**Europe as an object of desire: Ukraine between “psychological Europe” and the “soviet mentality”**

Abstract. The article explores the idea of Europe in the Ukrainian national imaginary and its correlates in behavioral modes of modern Ukrainians. The conceptual tension exists between the imaginary “Us” (an affirmative “Ukraine is Europe”) and the real “Us” rooted in Soviet practices and mental attitudes. The main actors articulating the concept of Europe are distinguished: political elites/“officials”; cultural elites/“intellectuals”; civil society/“activists”; lay citizens/“electorate”. It is proved that for most Ukrainians Europe is not a value-in-itself; it is an empty signifier with variable content defined by divergent agendas. For Ukrainian politicians, declarative European integration is a geopolitical tool aimed at obtaining prestige/recognition and a protective umbrella of the EU, with no internal reforms by the European model. For cultural elites, “Europe” stands as a “civilizational standard” setting a framework for the search for national authenticity. Immanent Europeanness of the Ukrainian culture is proclaimed in the “frontstage” discourse, while in the “backstage” discourse, the lack of (self)recognition manifests itself through the symptom of being “more European than Europe”. Attempts “to acquire ourselves via Europe” are complemented with the desire “to rescue Europe via acquiring ourselves”. For citizens, “Europe” is a path to prosperity (“to build Europe at home”); yet, the content remains vague. A political struggle unfolds between the stakeholders of the captured state and public activists for the cornerstone ideas and principles, as well as for the trust of lay citizens as a political resource.

Keywords: symbolic Europe, Europeanization, facade discourse, backstage discourse, instrumental value, mental attitudes, statism, paternalism.